

РИНОК ПРАЦІ УКРАЇНИ В ПОВОЄННИЙ ПЕРІОД

THE LABOR MARKET OF UKRAINE IN THE POST-WAR PERIOD

Стаття присвячена особливостям функціонування ринку праці України в умовах війни. Встановлено, що повномасштабна військова агресія призвела до значних трансформацій та викликів на ринку праці. Проаналізовано основні проблеми ринку праці, загострення яких спричинено розгортанням воєнних дій на території країни. Виявлено, що безробіття набуває ознак структурного, а спеціальності, які пропонують працівники, не відповідають потребам роботодавців. У процесі дослідження визначено ключові чинники зміни структури пропозиції робочої сили на ринку праці України, а саме: підвищена смертність людей працездатного віку; збільшення чисельності мігрантів; збільшення числа працівників з обмеженими можливостями; збільшення пропозиції жінок на ринку праці тощо. Акцентується увага на важливості рівня адаптивності ринку праці в умовах невизначеності. Визначено основні ознаки його адаптивності такі, як здатність швидко реагувати на зміни; забезпечувати стійкість; здатність до постійного оновлення, удосконалення, розвитку, балансування інтересів тощо. Обґрунтовано, що стимулювання зайнятості населення є пріоритетним завданням для держави як сьогодні, так і в період повоєнного відновлення. Заходи державної політики у сфері збереження та використання людського капіталу мають бути максимально ефективними і спрямованими на поліпшення професійно-освітньої підготовки, створення можливостей і утвердження бажання українців здобувати нові знання й навички не тільки на початку трудової діяльності, а й упродовж усього життя. Запропоновано візуалізаційну модель розвитку ринку праці в повоєнний період. Визначено основну мету та пріоритетні напрями розвитку ринку праці в період повоєнного відновлення. Визначено, що пріоритети державної політики на ринку праці виражаються в економічно обґрунтованих цілях і завданнях, здатних вирішувати важливі соціально-економічні проблеми в країні. Реалізація зазначених пріоритетів покликана створити необхідні умови для подальшого цілеспрямованого розвитку ринку праці.

Ключові слова: ринок праці, зайнятість, безробіття, міграція, повоєнний період, візуалізаційна модель.

The article is dedicated to the peculiarities of the labor market functioning in Ukraine under wartime conditions. It is established that full-scale military aggression has led to significant transformations and challenges in the labor market. The main problems of the labor market exacerbated by the outbreak of hostilities in the country are analyzed. It is revealed that unemployment is acquiring signs of structural nature, and the specialties offered by workers do not meet the needs of employers. During the research process, key factors of changing the structure of labor supply in the Ukrainian labor market were identified, namely: increased mortality of working-age people; increase in the number of migrants; increase in the number of workers with disabilities; increase in the supply of women in the labor market, etc. Emphasis is placed on the importance of the level of adaptability of the labor market in conditions of uncertainty. The main signs of its adaptability such as the ability to react quickly to changes; ensuring stability; ability for constant renewal, improvement, development, balancing of interests, etc., are determined. It is argued that stimulating employment of the population is a priority task for the state both today and during the post-war recovery period. State policy measures in the field of preservation and use of human capital should be maximally effective and aimed at improving vocational education, creating opportunities, and fostering the desire of Ukrainians to acquire new knowledge and skills not only at the beginning of their working life but also throughout their lives. A visualization model of labor market development in the post-war period is proposed. The main goal and priority directions of labor market development during the post-war recovery period are determined. It is stated that the priorities of state policy in the labor market are expressed in economically substantiated goals and tasks capable of solving important socio-economic problems in the country. The implementation of these priorities is aimed at creating necessary conditions for further purposeful development of the labor market.

Key words: labor market, employment, unemployment, migration, post-war period, visualization model.

УДК 331.46(477)

DOI: <https://doi.org/10.32782/infrastructure78-6>

Сімків Л.Є.

д.е.н., професор,
професор кафедри туризму,
рекреації та регіонального розвитку,
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу

Білоус М.С.

аспірант кафедри прикладної економіки,
Івано-Франківський національний
технічний університет нафти і газу

Simkiv Liliia

Ivano-Frankivsk National Technical
University of Oil and Gas

Bilous Maksym

Ivano-Frankivsk National Technical
University of Oil and Gas

Постановка проблеми. Повномасштабна війна в Україні негативно вплинула на всі сфери суспільного життя і, зокрема на ринок праці, який зазнав значних змін і був змушений за короткий період адаптуватися до нових умов існування. Сучасний стан ринку праці в державі характеризується переважно негативними тенденціями: скорочується чисельність зайнятих осіб, триває процес закриття підприємств, зокрема через звуження сфери підприємницької діяльності, прогресує міграція найбільш активної частини населення за кордон, значно збільшується рівень внутрішньої (вимушеної) міграції населення. У країні спостерігається погіршення економічної ситуації,

загострення фінансової кризи, скорочення доходів та видатків державного бюджету, неспроможність ринку праці задовольнити попит робочої сили в реальних робочих місцях, що посилює загострення соціальної нерівності. Саме тому виникає необхідність дослідження сучасного стану вітчизняного ринку праці та визначення пріоритетних напрямків його розвитку в часи повоєнного відновлення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій.

Дослідженню проблем функціонування ринку праці в сучасних умовах присвячені роботи провідних вітчизняних учених, зокрема Е. Лібанової [9], В. Близнюк, Л. Яценко [4], О. Пищуліної, К. Маркевич [7], І. Штундер [8] та ін.

Віддаючи належне опублікованим працям, необхідно зазначити, що дослідження ринку праці в умовах війни та перспектив його розвитку в період повоєнного відновлення є критично важливим для розуміння та вирішення викликів, що виникають у суспільстві в таких складних умовах.

Постановка завдання. Метою статті є ідентифікація проблем функціонування ринку праці в умовах війни та візуалізація його розвитку в повоєнний період.

Виклад основного матеріалу дослідження. Повномасштабна військова агресія призвела до значних трансформацій та викликів на ринку праці в Україні. Наслідком військової агресії в країні є зменшення активності бізнесу, зниження інвестицій та зростання загального економічного занепаду, що в свою чергу, призводить до збільшення безробіття. За даними Національного банку України, рівень безробіття в країні досяг критичної позначки, перевищивши 35% [1]. З початку повномасштабного вторгнення 4,8 млн українців залишилися без роботи [2]. Майже в усіх сферах відбулось значне скорочення кількості вакансій, а ринок праці знову зіштовхнувся з новими загрозами та викликами.

Ще однією вагомою проблемою ринку праці став високий рівень міграції українців за кордон. За різними оцінками, за кордоном перебувають близько 6 мільйонів українських біженців. Відповідно до опитування, проведеного Factum Group 64% респондентів планують повернутися в Україну, 13% не планують повернення, а решта не визначилися. Водночас, із тих, хто планує повернутися 50% не готові повертатися поки триває війна, а 27% можуть повернутися під час війни, якщо для цього будуть відповідні умови, зокрема житло та робота [3].

Додаткове навантаження на ринок праці спричинила і внутрішня міграція населення з тимчасово окупованих та прифронтових територій. Це призвело до структурно-кваліфікаційних диспропорцій між попитом і пропозицією робочої сили, незважаючи на релокацію деяких підприємств на більш безпечні території, оскільки структура зайнятості західних та центральних областей суттєво відрізняється від східних регіонів, що мають більшу орієнтацію на важку промисловість.

Ринок праці в умовах війни змушений адаптуватися до нових правил гри та вимагає комплексного підходу для вирішення виникаючих проблем та забезпечення соціально-економічної стабільності. Першочерговим завданням ринку праці як сьогодні, так і в повоєнний період є мінімізація наслідків безпекових, гуманітарних проблем та збереження людського потенціалу. Адже саме людський потенціал є важливим джерелом ділової активності та збереження найважливіших державницьких функцій [4, с. 1106].

Серед основних ознак адаптивності ринку праці можна назвати наступні [4, с. 1111]:

- здатність швидко реагувати на зміни в економічних умовах шляхом зміни зайнятості, заробітної плати, робочого часу, умов праці тощо з метою забезпечення стійкості до дії негативних факторів;
- перманентне накопичення, модифікація, посилення характеристик ефективності ринку праці;

- здатність до постійного оновлення, навчання та перекваліфікації робочої сили в нових реаліях, з метою забезпечення конкурентоспроможності;

- сприйняття норм зовнішнього середовища (в умовах повномасштабної війни відбулося зниження попиту на деякі види праці, переорієнтація робочої сили на інші види діяльності або місця роботи) та здатність гнучких змін цінностей, цілей, завдань, мотивацій;

- здатність суб'єктів ринку праці в нових умовах збалансовувати інтереси, що сприятиме мінімізації ризиків виникнення конфліктів у взаємовідносинах та втрати персоналу.

Проте, незважаючи на поступову адаптацію вітчизняної економіки і ринку праці до функціонування в умовах воєнного стану, в Україні продовжує зберігатися досить високий рівень безробіття. Відповідно до досліджень «Info Sapiens», у січні 2024 р. показник безробіття становив 17%, що вдвічі менше, ніж у лютому 2022 р. Загальна чисельність безробітних в цей період, зареєстрованих у Державній службі зайнятості, становила 96,1 тис. осіб (серед яких понад 40% мають вищу освіту), тоді як у 2023 р. цей показник становив 483,2 тис. осіб, а в 2022 р. – 867,6 тис. осіб [5].

Очевидно, що значна кількість працівників не зареєструвалася в службі зайнятості і ситуація на ринку праці залишається досить проблематичною. Серед причин зменшення реєстрації безробітних у службі зайнятості можна назвати наступні: міграція великої кількості працівників до інших регіонів та за кордон; пошуки роботи самостійно; відсутність інформації від роботодавців, які в умовах воєнного стану можуть відтермінувати її вчасне подання; зростання попиту на робочу силу особливо у прифронтових областях (у Миколаївській – на 77,5%; у Чернігівській – на 57,2%; у Сумській – на 53%; у Запорізькій – на 25,9% [6]) тощо.

Проблеми використання робочої сили заострюються в умовах поглиблення сформованих диспропорцій на ринку праці. Безробіття набуває ознак структурного, а спеціальності, які пропонують працівники, не відповідають потребам роботодавців. За даними Державної служби зайнятості найбільший попит спостерігається на кваліфікованих працівників робітничих професій, працівників у сфері торгівлі й послуг, медсестер тощо. Ключовими чинниками зміни структури пропозиції робочої сили на ринку праці України є [7]:

- підвищена смертність людей працездатного віку (особливо чоловіків);
- збільшення чисельності зовнішніх та внутрішніх мігрантів;
- збільшення числа працівників з обмеженими можливостями, а рівень їх працездатності та перелік робіт, які вони зможуть виконувати відрізняється від довоєнного періоду;
- збільшення пропозиції жінок на ринку праці;
- збільшення показників дитячої праці внаслідок поширення бідності та втрати можливостей для отримання освіти, особливо вищої.

Стимулювання зайнятості населення є пріоритетним завданням для держави як сьогодні, так і в період повоєнного відновлення. Це дозволить не тільки знизити витрати на виплату допомоги по безробіттю, а й сприятиме наповненню державного бюджету. Погоджуємося з позицією Штундер І.О., що відновлення довоєнного стану зайнятості та ринку праці буде складним та тривалим процесом, пов'язаним з різким падінням валового внутрішнього продукту, руйнуванням значної кількості підприємств, масштабною зовнішньою міграцією робочої сили, втратою її інтелектуального та фізичного потенціалу, обмеженими можливостями інвестування в економіку [8].

Заходи державної політики у сфері збереження та використання людського капіталу мають бути максимально ефективними, оскільки людський капітал є одним із ключових факторів ефективного відновлення держави в повоєнний період.

Політика повоєнного ринку праці повинна бути двополярною та орієнтуватися як на внутрішній сегмент, так і на зовнішній – вимушених переселенців за кордоном [4]. Важливим завданням держави в цьому плані є «максимальна активізація українського населення й покращення якісних параметрів робочої сили, що включає насамперед поліпшення професійно-освітньої підготовки, створення можливостей і утвердження бажання українців здобувати нові знання й навички не тільки на початку трудової діяльності, а й упродовж усього життя» [9].

Виявлені проблеми та існуючі виклики, які істотно впливають на ринок праці, дозволяють констатувати, що кінцевою метою розвитку ринку праці після завершення війни є створення необхідних умов для зростання зайнятості, підвищення рівня життя населення, забезпечення конкурентоспроможності економіки та зменшення відтоку робочої сили за кордон. З огляду на це, сучасні підходи до розвитку ринку праці України в повоєнний період можна представити наступним чином (рис. 1). Відповідно до визначеної мети, пріоритетними напрямками розвитку ринку праці в період воєнних дій та часи повоєнного відновлення повинні стати:

- реінтеграція військових у цивільне життя та забезпечення їхнього професійного розвитку;

- стимулювання економічного зростання шляхом створення нових робочих місць та розвитку інфраструктури;
- перепрофілювання та підвищення кваліфікації населення відповідно до потреб ринку праці;
- реформування системи соціального захисту працівників;
- впровадження інновацій для створення якісних та конкурентоспроможних робочих місць;
- створення сприятливого інвестиційного клімату.

Пріоритети державної політики на ринку праці виражаються в економічно обґрунтованих цілях і завданнях, здатних вирішувати важливі соціально-економічні проблеми в країні. Реалізація зазначених пріоритетів покликана створити необхідні умови для подальшого цілеспрямованого розвитку ринку праці. Стратегічними цілями стабілізація ринку праці в повоєнний період пропонується визначити наступні:

- забезпечення повної зайнятості;
- підвищення якості праці (забезпечення адекватної оплати, безпеки на робочому місці, умов для професійного зростання та розвитку працівників);
- збільшення доступності освітніх та навчальних програм, спрямованих на перенавчання, підвищення кваліфікації та адаптацію до змін;
- формування системи соціального захисту (страхування, пенсійне забезпечення та інші соціальні гарантії для всіх категорій працівників).

Реалізації запропонованих стратегічних цілей для стабілізації ринку праці України в період повоєнного відновлення передбачає досягнення наступних результатів:

- зниження рівня безробіття за рахунок створення нових робочих місць та реінтеграції військових і вразливих груп населення у робочий процес;
- зростання якості праці;
- підвищення рівня кваліфікації за рахунок інвестицій у освіту та навчання, що відповідають потребам ринку праці;
- стимулювання економічного зростання за рахунок створення сприятливого бізнес-середовища та розвитку інноваційних секторів;
- покращення соціального захисту.

Висновки з проведеного дослідження. Реалізація пріоритетних напрямів розвитку ринку праці в період повоєнного відновлення сприятиме забезпеченню ефективного функціонування, регулювання та розвитку ринку праці, збалансованості між попитом і пропозицією робочої сили, зростанню продуктивної зайнятості населення, формуванню системи мотиваторів до швидкого працевлаштування саме для молоді, які звільнюватимуться з лав Збройних сил, сприянню розвитку підприємництва та самостійної зайнятості, підвищенню мобільності трудових ресурсів.

Рис. 1. Візуалізаційна модель розвитку ринку праці в повоєнний період

Джерело: складено авторами

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Офіційний веб-сайт Національного банку України. URL: <https://bank.gov.ua/> (дата звернення: 16.04.2024)

2. ILO Monitor on the world of work. Tenth edition Multiple crises threaten the global labour market recovery. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--dg-reports/--dcomm/--publ/documents/briefingnote/wcms_859255.pdf. (дата звернення: 16.04.2024)

3. Повернутися чи залишитися? Які чинники впливають на рішення українських біженців? URL: <http://surl.li/sjqfq> (дата звернення: 19.04.2024)

4. Близнюк В. В., Яценко Л. Д. Ринок праці України в умовах війни. С. 1106–1113. URL: <http://surl.li/skhrq> (дата звернення: 16.04.2024)

5. Аналітична та статистична інформація. Державна служба зайнятості. URL: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/view> (дата звернення: 17.04.2024)

6. Річні підсумки аналізу показників національного ринку праці у 2023 році. Національне агентство кваліфікацій. URL: <https://nqa.gov.ua/news/ricni-pidsumki-analizu-pokaznikiv-nacionalnogo-rinku-praci-u-2023-roci/> (дата звернення: 19.04.2024)

7. Пищуліна О., Маркевич К. Ринок праці в умовах війни: основні тенденції та напрями стабілізації. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf> (дата звернення: 19.04.2024)

8. Штундер І.О. Ринок праці України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2022. № 40. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1453/1398> (дата звернення: 19.04.2024)

9. Лібанова Е. Як змінився ринок праці у воєнний час: сьогодення та перспективи. URL: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/jak-zminivsja-rinok-pratsi-u-vojennij-chas-sohodennja-ta-perspektivi.html> (дата звернення: 19.04.2024)

REFERENCES:

1. Official website of the National Bank of Ukraine [Ofitsiyynu veb-sayt Natsional'noho banku Ukrayiny]. Retrieved from: <https://bank.gov.ua/> (accessed 16 April 2024)

2. ILO Monitor on the world of work. Tenth edition Multiple crises threaten the global labour market recovery. Retrieved from: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/--dgreports/--dcomm/--publ/documents/briefingnote/wcms_859255.pdf (accessed 16 April 2024)

3. Povernutysya chy zalyshytysya? Yaki chynnyky vplyvayut' na rishennya ukrayins'kykh bizhentsiv? [Return or stay? What factors influence the decisions of Ukrainian refugees?]. Retrieved from: <http://surl.li/sjqfq> (accessed 19 April 2024)

4. Bliznyuk V.V., Yatsenko L.D. Rynok pratsi Ukrayiny v umovakh viyny. [Labor market of Ukraine in conditions of war], 1106–1113. Retrieved from: <http://surl.li/skhrq> (accessed 16 April 2024)

5. Analychna ta statystychna informatsiya. Derzhavna sluzhba zaynyatosti [Analytical and statistical information. State Employment Service]. Retrieved from: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/view> (accessed 17 April 2024)

6. Richnipidsumkyanalizupokaznykivnatsional'noho rynku pratsi u 2023 rotsi. Natsional'ne ahent-stvo kvalifikatsiy. [Annual results of the analysis of the indicators of the national labor market in 2023. National Agency of Qualifications]. Retrieved from: <https://nqa.gov.ua/news/ricni-pidsumki-analizu-pokaznikiv-nacionalnogo-rinku-praci-u-2023-roci/> (accessed 19 April 2024)

7. Pyschulina, O. and Markevich, K. Rynok pratsi v umovakh viyny: osnovni tendentsiyi ta napryamy stabilizatsiyi [The labor market in the conditions of war: main trends and directions of stabilization]. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/images/2022/07/18/2022-ANALIT-ZAPIS-PISHULINA-2.pdf> (accessed 19 April 2024)

8. Shtunder I. O. (2022). Rynok pratsi Ukrayiny v umovakh voyennoho stanu [Labor market of Ukraine under martial law]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economy and society*, 40. Retrieved from: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1453/1398> (accessed 19 April 2024)

9. Libanova E. (2023). Yak zminyvsya rynek pratsi u voyennyi chas: s'ohodennya ta perspektyvy [How the labor market changed during the war: present and prospects]. Retrieved from: <https://zn.ua/ukr/ECONOMICS/jak-zminivsja-rinok-pratsi-u-vojennij-chas-sohodennja-ta-perspektivi.html> (accessed 19 April 2024)